

PORIJEKLO ZNAČENJA GLAGOLA PLIJE NITI

»OSVAJATI, OČARAVATI«

Valentin Putanec

Već se u dva navrata u Jeziku (godište 14, str. 22 i godište 27, str. 124—125) pisalo o neobičnom značenju glagola *plijeniti* koje je vidljivo u primjerima *glumac je svojom igrom plijenio gledaoce, plijenio je pažnju li igra (ples) koji plijeni*. Autori spomenutih članaka (prvi Sl. Kovačević, drugi S. Babić) zapažaju osim toga da ovaj glagol u tom značenju nema svršenog vida (*zaplijeniti*).

Prije svega treba istaći da se to značenje u nas javlja u novije vrijeme i da zaista imamo na izbor lijepih i ničim neugroženih glagola koji su dosada služili da izraze iste pojmove: *privući, zaokupiti pažnju, osvojiti, osvajati, oduševiti, očarati, očaravati, općiniti, zanijeti gledaoce*. Tomo Maretić u *Hrvatskom ili srpskom jezičnom savjetniku* (Zagreb, 1924, str. 87) kaže da je glagol *plijeniti* u tom značenju rusizam: »*plijeniti*, bezaubern, hinreissen, t. j. općinjati, zatravljivati, na pr. *mene plijeni ljepota zvjezdanog neba*, u tom značenju iz rus. *plēnit'*«. Tomo Maretić uz to dodaje da je ovo značenje u našem jeziku »nepotrebno«. *Jezični savjetnik* Matice Hrvatske S. Pavešića i drugova iz godine 1971. ovo prenosi ovako: »Značenje »očarati, zatravljivati« uzeto je prema rus. *plenit'*, pa ga u tom značenju ne valja upotrebljavati« (str. 199). Da se upravo radi o rusizmu, osim činjenice da se isto proširenje glagola *plijeniti* nalazi u ruskom, a u našem ga prije 19. stoljeća nema (v. ipak niže), govori i to što u nas plijeniti oduvijek znači samo »oduzimati, pljačkati (ne: zarobljavati ljude)«, pa je takav prijenos za taj glagol neobičan, dok to nije u ruskom gdje imenica (*plenit'*) i glagol (*plenit'*) znače i »robiti, zarobljavati« i »oduzimati, pljačkati«. Zbog toga i jest ovo značenje u nas »neobično«.

No povijest spomenutog značenja glagola *plijeniti* u nas ipak nije jednostavna. To se značenje u nas javlja u dva navrata: jednom u 17. i 18. stoljeću kao prevedenica (kalk) prema talijanskom, a zatim u 19. i 20. stoljeću kao rusizam koji je sa svoje strane opet prevedenica prema francuskom.

Najranije su potvrde u Gundulića, Palmotića i Gleđevića:

1. *ka* (tj. ljepota Sokolice) *pozorim svijetlijem plijeni svačija srca i živote* (Gundulić AR, 10, 61).
2. *diklice ... zdrahom slike uresne ljuveno ti srce plijene* (Palmotić, AR, 10, 61).
3. *sada govorom medenijem od dvorana srca plijeni* (Gleđević, AR, 10, 61).

U svim tim potvrđama radi se o prevedenici prema talijanskom *captivare* = *cattivare* koji znači »zarobiti, zarobljavati (osobu)« i »očaravati, osvajati (nekoga ljepotom i sl.)«. Ovo drugo značenje javlja se u talijanskoj literaturi od 17. stoljeća¹.

Zbog proširenog značenja talijanskog glagola ova se prevedenica u nas javlja i u vezi s glagolima *robiti* i *zarobiti*:

1. *ona reče ustoj očima me robeći* (Zoranić, AR, 14, 66).
2. *oči svakoga na se obraćaše i svih kradijaše i robljaše jere bijaše priličnija divojčici s neba nego na zemlji rodenoj* (Kašić, AR, 14, 66).
3. *lijepos ka ti duh zarobi* (Đorđić, AR, 22, 357).
4. *besjede tve medene ljubežljiva moć i sila mladahnu je sada mene veće sasma zarobila* (Palmotić, AR, 22, 357).
5. *vilu . . . da me ljepotom zarobi* (Nalješković, AR, 22, 357).

Dok mi se prevedenica *zarobiti* i *robiti* prema talijanskom *captivare* i *cattivare* čini normalna u našem jeziku, za prevedenicu *plijeniti* u tom značenju moramo misliti da se radi o ublaživanju izraza: da se ne kaže *zarobiti*, veli se *plijeniti*. U svakom slučaju, u slučaju jedne i druge prevedenice radi se o utjecaju talijanskog književnog izraza (stila) na naš stariji književni stil.

U isto vrijeme kada se u talijanskom javlja prošireno značenje glagola *captivare* = *cattivare*, javlja se isti prijenos i u francuskom za glagol *captiver* (i francuski i talijanski glagol dolaze od srednjovjekovnog latinskog *captivare*). Na osnovi takva proširenja nastaju u francuskom izričaju:

1. *captiver l'attention* = *privući pažnju*, »plijeniti« *pažnju*.
2. *captiver quelqu'un* = *očarati koga*, »plijeniti« *koga*.
3. *captiver l'auditoire* = *osvojiti, očarati slušaoce*, »plijeniti« *slušateljstvo*.²

Kao što je talijanski književni utjecaj djelovao da se u nas u starije doba javlja prevedenica *plijeniti* i *robiti, zarobiti*, tako preko francuske književnosti nastaju u Evropi ove prevedenice: u njemačkom *gefangennehmen* (»osvajati, očaravati«, bilježi to značenje Sachs-Villatte), u engleskom *to captivate* (s proširenim značenjem »očarati, osvojiti«) i u ruskom *plenit'* (*plenit' svojej krasotoj*). U svim tim slučajevima radi se o utjecaju francuskog književnog stila na evropske jezike.

Iz ruskog dolazi kod nas u Srbiju ova ruska prevedenica kao rusizam u 19. stoljeću. Najstariju potvrdu za taj rusizam nalazimo u dva citata iz Ljubiše:

1. *manastir Savina . . . ti plijeni nekom tajnom silom pogled* (Pripovijesti, 2, AR, 10, str. 61).

¹ Battisti-Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, 1950—1957, str. 747—748, 817 s. v. *captivare* i *cattivare*.

² Albert Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris 1954¹⁰, str. 139.

2. koja (pitomina) *plijeni svojom krasotom motrioca (Pripovijesti 96, AR, 10, str. 61).*

Za drugi Ljubišin primjer usporedi ruski citirani primjer *plenit' svojej krasotoj.*

Rječnik MS citira jedan primjer iz Andrića (*Igračica na žici... baca kasabu u zanos i plijeni sve što je muško*) i iz Surep-Panića (*Višnjic je slušaoce plenio uverljivošću i žarom*).

U Srba se radi, dakle, o utjecaju ruskog književnog stila na srpski »viši« stil. Kod nas se širi ova prevedenica preko književnih tekstova i preko novina i novinarskog stila. Profesor Stjepan Ivšić već je u *Hrvatskom jeziku* (1938—1939, str. 105—113) pokazao kako u književni jezik ulaze evropeizmi i prevedenice preko novinarskih tekstova i novinarskog jezika. Slučaj glagola *plijeniti* u značenju »osvajati, očaravati« može ići u ovu kategoriju utjecaja.

Što se tiče, purističke strane problema, moram reći da meni taj glagol u tom značenju »ne leži« i da nisam naviknut na to značenje, a što se tiče srpskog književnog jezika mislim da se može reći da značenje i ovi izričaji u njemu predstavljaju »viši, njegovaniji« stil. U početku članka sam pokazao kako se može izbjegavati ovaj glagol u ovom značenju i kako za njegovu zamjenu postoje mnogi načini koji semantički i morfološki ničim nisu ugroženi.

S a ž e t a k

Valentin Putanec, Zavod za jezik, Zagreb

UDK 801.54:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 26. listopada 1980.

LA PROVENANCE DE LA SIGNIFICATION DU VERBE

plijeniti »captiver (l'auditoire, l'attention)«

Dans le langage littéraire serbe et croate apparaît dans les textes et dans la langue de journaux de temps à autre un néologisme où le verbe *plijeniti* subit un élargissement de la signification: *glumac je svojom igrom plijenio gledaoce* = le comédien captivait l'auditoire par son jeu, *plijenio je pažnju* = il captivait l'attention, *ples koji plijeni* = la danse qui captive. L'auteur reprend la pensée de Tomo Maretić qui soutient qu'il s'agit d'un calque d'après le russe *plenit' (plenit' svojej krasotoj* = captiver par sa beauté). L'auteur trouve que déjà au 17ème et 18ème siècles ce verbe à ce sens apparaît chez nous en tant que calque d'après l'italien *captivare* = *cattivare* chez les écrivains Gundulić, Palmotić et Gledević. Il s'agit de l'influence de la langue littéraire italienne sur la langue littéraire croate. Le même calque réapparaît au 19ème et 20ème siècles en tant que russisme qui à son tour représente un calque d'après le français *captiver (l'attention, l'auditoire)*. L'auteur pense que le même calque se trouve dans l'allemand (*gefangennehmen*) et dans l'anglais (*to captivate*).